

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ФАКТІВ НАРОДЖЕННЯ ДІТЕЙ РОМСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

STATE REGISTRATION OF BIRTHS OF CHILDREN OF ROMA NATIONALITY: PRACTICAL ASPECTS

Менджул М.В., д.ю.н., професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
orcid.org/0000-0002-3893-4402

Андрусь В.С., аспірант кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
orcid.org/0009-0003-5596-4827

У статті досліджено проблеми державної реєстрації народжень дітей ромської національності в Україні, що спричиняють безстатусність, маргіналізацію та обмеження прав ромських дітей. Предметом аналізу є адміністративні механізми, а також законодавчі та соціальні бар'єри, які ускладнюють отримання свідоцтв про народження ромськими родинами та дітьми, що опинилися у ситуації міжпоколінної безстатусності.

Методологія дослідження базується на аналізі аналітичних звітів ОБСЄ та UNICEF, а також нормативно-правових актів України, включно зі Стратегією сприяння реалізації прав ромської національної меншини до 2030 року та законодавством про державну реєстрацію актів цивільного стану. Розглянуто ключові перешкоди, серед яких: складність та непрозорість процедур реєстрації народження, вимога наявності документів у батьків, необхідність надання медичних довідок, особливо у випадках домашніх пологів, а також соціально-економічні обмеження, що ускладнюють доступ ромських сімей до публічних послуг.

Результати дослідження свідчать, що відсутність документів у батьків створює циклічну проблему міжпоколінної безстатусності, обмежуючи права дітей на освіту, охорону здоров'я та соціальні послуги, а також підвищуючи ризик безгромадянства. Водночас пілотні проекти на рівні громад, створення робочих груп за участю ДРАЦС, соціальних служб та ромських медіаторів, а також законодавчі механізми, що дозволяють реєструвати народження за відсутності документів у батьків, демонструють ефективні шляхи подолання цих бар'єрів.

Наукове значення роботи полягає у комплексному узагальненні міжнародних та національних підходів до реєстрації народжень ромських дітей, визначенні ключових перешкод та пропозиції заходів для їх подолання. Практична цінність дослідження полягає у можливості використання його висновків для вдосконалення законодавства, реалізації публічної політики соціального захисту та забезпечення прав ромських дітей на доступ до базових державних послуг.

Ключові слова: публічне управління, державна реєстрація, юридичний факт, народження, діти, національні меншини, ромська етнічна меншина, роми, освіта.

The article examines the problems of state registration of births of Roma children in Ukraine, which lead to statelessness, marginalization and restrictions on the rights of Roma children. The subject of analysis is administrative mechanisms, as well as legislative and social barriers that make it difficult for Roma families and children in a situation of intergenerational statelessness to obtain birth certificates.

The research methodology is based on the analysis of analytical reports by the OSCE and UNICEF, as well as regulatory and legal acts of Ukraine, including the Strategy for Promoting the Realization of the Rights of the Roma National Minority by 2030 and the legislation on state registration of civil status acts. Key obstacles are considered, including: the complexity and opacity of birth registration procedures, the requirement for parents to have documents, the need to provide medical certificates, especially in cases of home births, as well as socio-economic restrictions that complicate the access of Roma families to public services.

The results of the study indicate that the lack of documents for parents creates a cyclical problem of intergenerational statelessness, limiting children's rights to education, healthcare and social services, as well as increasing the risk of statelessness. At the same time, pilot projects at the community level, the creation of working groups with the participation of the DRACS, social services and Roma mediators, as well as legislative mechanisms that allow registering births in the absence of documents for parents, demonstrate effective ways to overcome these barriers.

The scientific significance of the work lies in the comprehensive generalization of international and national approaches to registering the births of Roma children, identifying key obstacles and proposing measures to overcome them. The practical value of the study lies in the possibility of using its conclusions to improve legislation, implement public social protection policies and ensure the rights of Roma children to access basic public services.

Key words: public administration, state registration, legal fact, birth, children, national minorities, Roma ethnic minority, Roma, education.

Проблематика державної реєстрації фактів народження дітей ромської національності в Україні залишається однією з найбільш гострих у сфері реалізації прав дитини та забезпечення рівності доступу до публічних послуг. Значна частина ромських сімей стикається з системними бар'єрами під час реєстрації народження дитини, зокрема через відсутність у батьків документів, що посвідчують особу, відсутність зареєстрованого місця проживання, бідність, низький рівень правової обізнаності, а також бюрократію та ускладнені інституційні механізми. Унаслідок цього діти ромської національності більше ніж діти української національності опиняються частіше у ситуації «правової невидимості», що унеможливує реалізацію основних прав.

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що відсутність державної реєстрації народження безпосередньо впливає на подальший правовий статус дитини, зокрема на доступ до медичної допомоги, освіти, соціального захисту, громадянства та захисту від дискримінації. Для дітей ромської національності ця проблема має комплексний характер, оскільки поєднує правові, соціальні та культурні чинники, що поглиблюють їх маргіналізацію. Особливо загострюється ситуація в умовах внутрішнього переміщення населення, воєнного стану та зростання соціальної вразливості ромських громад, коли адміністративні процедури стають ще менш доступними.

Практична значущість теми полягає в необхідності аналізу чинних процедур державної реєстрації народження крізь призму їх реальної застосовності до дітей ромської національності та виявлення прогалин у правозастосовній практиці. Дослідження дозволяє окреслити типові проблемні ситуації, що виникають у діяльності органів державної реєстрації актів цивільного стану, а також сформулювати рекомендації щодо вдосконалення механізмів реєстрації з урахуванням принципів недискримінації та найкращих інтересів дитини.

Окремі питання та специфіку встановлення юридичних фактів народження досліджувала О. А. Явор, проводячи загально-концептуальний аналіз сімейних юридичних фактів та наголошуючи на тому, що саме юридичні факти визначають відмінності у сімейних правовідносинах [1]. Крім того, низка дослідників (В. І. Борисова, В. А. Ваграс, В. Я. Калакура, Л. В. Красицька, О. І. Сафончик, В. І. Труба, Є. О. Харитоновна, О. І. Харитоновна, В. М. Чернега та ін.) розглядали юридичні факти у межах дослідження різних сімейних правовідносин. Водночас проблематика державної реєстрації фактів народження дітей ромської національності в Україні залишається не достатньо дослідженою.

Виходячи з цього, **метою** статті є комплексно дослідити особливості та проблеми державної реєстрації народження дітей ромської національності в Україні, проаналізувати нормативно-правове регулювання та практичні механізми оформлення таких юридичних фактів, а також визначити шляхи підвищення ефективності державної політики у цій сфері.

У аналітичному звіті «Безгромадянство, дискримінація та маргіналізація ромів на Західних Балканах та в Україні» експерти показали ключові проблеми у сфері реєстрації фактів народження дітей ромської національності. Однією з головних проблем є значні адміністративні перешкоди у процедурі державної реєстрації народжень ромських дітей. Ромські родини в різних країнах Європи часто стикаються із ситуаціями, коли стандартні процедури потребують великої кількості документів та доказів, що підтверджують факт народження. Особливої уваги заслуговує проблема народжень поза медичними закладами. У багатьох ромських громадах поширена практика домашніх пологів, що ускладнює процес отримання офіційної довідки про народження. Згідно зі звітом, у таких випадках органи реєстрації часто вимагають підтвердження від спеціальних медичних комісій або надання додаткових медичних документів. Це створює додатковий бар'єр для ромських родин, які часто не мають доступу до медичних установ або не можуть забезпечити оформлення таких документів. Фінансові обмеження є ще одним значним чинником, який ускладнює реєстрацію народжень [2].

Експерти також зауважують, що відсутність документів у батьків має циклічний характер, що створює міжпоколінну проблему безстатусності. Як зазначає звіт, діти, народжені без офіційного документального підтвердження, часто не можуть скористатися своїми правами на освіту, охорону здоров'я або соціальні послуги. У національному контексті України ситуація ускладнюється додатковими законодавчими вимогами. Українське законодавство не дозволяє зареєструвати народження дитини без наявності документів у батьків. Це означає, що ромські родини, у яких батьки самі не мають свідоцтва про народження чи інших підтверджень особи, опиняються в ситуації, коли правове оформлення дітей є практично неможливим, що підсилює проблему міжпоколінної безстатусності.

Додатковим бар'єром є необхідність отримання медичних довідок від установ охорони здоров'я. У випадках домашніх пологів органи реєстрації вимагають довідку від спеціальної комісії або медичну довідку, що підтверджує народження. Для багатьох ромських сімей це стає серйозною перешкодою через обмежений доступ до медич-

них послуг, страх перед дискримінацією або відмову медичного персоналу у наданні документів. Крім того, звіт підкреслює, що дискримінаційні практики в системі державної реєстрації та непрозорі адміністративні процедури призводять до того, що ромські родини залишаються «невидимими» для держави, а їхні діти позбавлені можливості реалізувати права, гарантовані законом [2].

Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини провів альтернативне дослідження. У звіті підкреслено, що ромські діти в Україні стикаються з комплексними адміністративними, соціальними та законодавчими бар'єрами для отримання свідоцтва про народження та інших персональних документів. Основними перешкодами є відсутність документів у батьків, складність та непрозорість процедур реєстрації народження, вимога надання медичних довідок або звернення до суду, що для багатьох сімей є економічно та логістично недосяжним. У звіті зазначено, що ці проблеми створюють «замкнене коло» безстатусності, обмежуючи доступ дітей до освіти, охорони здоров'я та соціальних прав, а також підвищують ризик безгромадянства. Для подолання цих викликів рекомендується зміцнити політичну волю та координацію державних органів, уніфікувати адміністративні процедури, внести законодавчі зміни для спрощення доступу до документів, активізувати співпрацю з громадським сектором і міжнародними партнерами, а також проводити інформаційні кампанії для ромських громад, щоб забезпечити їм знання про права та механізми реєстрації народження [3].

Звіт UNICEF «The Rights of Roma Children and Women» підкреслює, що ромські діти та жінки в країнах Центральної та Східної Європи стикаються з комплексними і взаємопов'язаними соціальними, економічними та правовими бар'єрами, які суттєво обмежують реалізацію їхніх основних прав. Однією з фундаментальних проблем є обмежений доступ до базових медичних послуг для матерів та дітей, що включає недостатнє пренатальне спостереження, обмежений доступ до пологових послуг і високий ризик ускладнень під час вагітності та пологів. Такі умови безпосередньо впливають на початкове здоров'я дітей і їхній правовий статус, оскільки відсутність або обмежений доступ до медичних установ ускладнює отримання свідоцтва про народження та інших персональних документів, необхідних для формальної ідентифікації дитини.

Структурні та адміністративні бар'єри у процесі оформлення документів поглиблюють проблему безстатусності. Зокрема, вимога наявності документів у батьків, необхідність надання медичних довідок або звернення до суду для встановлення факту народження створює додаткові труднощі для ромських сімей, які часто живуть у умовах економічної вразливості та соціальної маргіналізації. Як наслідок, низка ромських дітей не отримує свідоцтва про народження вчасно, що обмежує їх доступ до освіти, медичної допомоги, соціальних послуг і повноцінної участі у житті суспільства. UNICEF підкреслює необхідність комплексного підходу до вирішення проблем ромських дітей і жінок, який поєднує заходи з поліпшення доступу до медичних, соціальних і освітніх послуг із забезпеченням прямого доступу до оформлення персональних документів, включно зі свідоцтвами про народження. Крім того, важливим є створення ефективних механізмів збору та аналізу даних за етнічною ознакою для виявлення проблем та розробки цільових політик [4].

Для вирішення багатьох вказаних вище проблем у липні 2021 року Кабінет Міністрів України затвердив «Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб ромської національної меншини в українському суспільстві на період до 2030 року». Її метою є створення умов для повноцінної реалізації прав і потенціалу ромів, враховуючи труднощі, пов'язані зі складними життєвими обставинами, та прагнення до самореалізації в культурному,

соціальному, економічному та політичному житті. Серед основних завдань Стратегії також удосконалення статистичного обліку та збору даних про ромську меншину; забезпечення правового захисту та протидія дискримінації; розширення доступу до якісної освіти та медичних послуг; покращення житлово-побутових умов; сприяння працевлаштуванню і підвищенню рівня зайнятості; зміцнення системи соціального захисту; а також підтримка та дослідження ромської культури, мистецтва, історії й мови [5].

Для реалізації «Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб ромської національної меншини в українському суспільстві на період до 2030 року» на рівні громад та областей є приклад впровадження пілотних проектів та ініціатив. Наприклад, створюються спеціалізовані робочі групи за участю представників відділів державної реєстрації актів цивільного стану, органів місцевого самоврядування, бюро з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, соціальних працівників, служб у справах дітей, а також ромських медіаторів. Основним завданням цих груп є сприяння здійсненню державної реєстрації народження, шлюбу та інших актів цивільного стану у ромських громадах [6].

Згідно із Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», державна реєстрація народження проводиться за письмовою або усною заявою батьків чи одного з них за місцем народження дитини, за місцем проживання батьків або у формі електронної заяви. У випадках, коли батьки померли або з інших причин не можуть здійснити реєстрацію, її можуть подати родичі, інші особи або уповноважений представник медичного закладу, де народилася дитина, або де вона перебуває на момент подання. Під час дії воєнного стану реєстрація народження може здійснюватися у будь-якому відділі ДРАЦС на території, підконтрольній українській владі.

Законодавство передбачає, що у разі відсутності паспорту чи іншого документа, що посвідчує особу одного з батьків, відділ ДРАЦС не має права відмовити у державній реєстрації народження. Відомості про другого з бать-

ків у таких випадках зазначаються на основі свідоцтва про шлюб, при цьому відсутність такого документа також не є підставою для відмови [7].

Для створення сприятливих умов реалізації прав дитини, зокрема ромської національності, у період воєнного стану Міністерство юстиції розширило коло осіб, які можуть отримати свідоцтво про народження повторно або витяг із Державного реєстру актів цивільного стану. До цього переліку входять баба, дід, повнолітній брат та сестра, тітка, дядько, мачуха, вітчим або їхні уповноважені представники на підставі нотаріально посвідченої довіреності або документів, що підтверджують повноваження адвоката, а також Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та його представник.

Крім того, при реєстрації народження, шлюбу або зміни імені особи, яка належить до національної меншини, закон забезпечує врахування традицій та звичаїв цієї меншини під час визначення імені, прізвища та по батькові дитини. Це регулюється Законом України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» і спрямоване на забезпечення культурної та етнічної самобутності [8].

Таким чином, правові акти передбачають в Україні практичні механізми державної реєстрації в Україні, які включають інституційно гнучкі процедури та встановлюють розширене коло суб'єктів, що забезпечує доступ ромських дітей та інших представників уразливих груп до актів цивільного стану, зокрема в умовах воєнного стану та соціальної вразливості.

Водночас, існує потреба у безоплатній правничій допомозі, через часту необхідність встановлення факту народження та визначення походження дитини в судовому порядку. Для гарантування доступу до безоплатної правничої допомоги ми пропонуємо п. 13 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» викласти у такій редакції: «(13) особи, які не мають документів, що посвідчують особу, у тому числі свідоцтв про народження, інших документів, які підтверджують громадянство України, - на всі види правничих послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону».

ЛІТЕРАТУРА

1. Явор О. Юридичні факти в сімейному праві: теоретико-прикладний аспект. Юридичні факти в системі правового регулювання : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лист. 2015 р.). Київ, 2015. С. 601–606. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9497/1/YVOR_601_606.pdf
2. Statelessness, Discrimination and Marginalisation of Roma in the Western Balkans and Ukraine. 2017. URL: https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/roma-belong.pdf
3. Access to Personal Documents for Roma in Ukraine: More Efforts Needed. 2018. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/ff/documents/8/5/387182.pdf>
4. The Rights of Roma Children and Women in Bosnia and Herzegovina, the former Yugoslav Republic of Macedonia, and Serbia: A comparative review and further analysis of findings from MICS surveys in Roma settlements in the three countries. URL: https://www.unicef.org/eca/media/1071/file/report_rights_of_Roma_children_women_full_report.pdf
5. Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 липня 2021 року № 866-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>.
6. Документування осіб, які належать до ромської національної спільноти України. URL: <https://www.if.gov.ua/npas/dokumentuvannia-osib-iaki-nalezhat-do-romskoi-natsionalnoi-spilnoty-ukrainy>
7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>
8. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>

*Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025*